

Александар П. Растовић¹
Историјски институт Београд
Београд (Србија)

316.75(497.11)"19"(049.32)
34:929 Рајс Р. А.(049.32)
Осврћ
Примљен 04/03/2025
Прихваћен 10/03/2025
doi: [10.5937/socpreg59-57218](https://doi.org/10.5937/socpreg59-57218)

УВЕК АКТУЕЛНЕ ПОРУКЕ АРЧИБАЛДА РАЈСА

Урош В. Шуваковић, *Р. А. Рајс: ђред злочином није моућа неутралности*.

Нови Сад: Матица српска, Архив Војводине; Београд: Факултет за образовање учитеља и васпитача Универзитета у Београду, 2024, 145 стр.

Сажетак: Осврћемо се на недавно објављену монографију Уроша Шуваковића *Р. А. Рајс: Пред злочином није моућа неутралности*, која је публикована поводом 110 година од доласка Арчибалда Рајса у Србију и 95 година од његове смрти. Иако

се сматра да је Рајсов научни и стручни допринос у великој мери истражен, и да се он првенствено креће у доменима форензике и криминалистике, те историјске науке у погледу сведочења о злочинима почињеним над Србима током Првог светског рата, Шуваковићев приступ је оригиналан, с обзиром на то да он указује на социолошке димензије Рајсових истраживања, које до сада у научној јавности нису биле уочене нити адекватно валоризоване, па је у томе и вредност ове књиге.

Кључне речи: Рудолф Арчибалд Рајс, југословенско друштво, међуратни период, истраживања, социолошки аспект

Аутор студије је на основу доступне нове архивске грађе у Историјском архиву Београда, Државном архиву Србије и Архиву Југославије, као и литературе новије и старије провинијенције, а поводом 110 година од доласка Рудолфа Арчибалда Рајса (Rudolph Archibald Reiss, 1875–1929) у Србију 1914. године, на позив српске владе и деведесетпетогодишњице његове смрти, написао студију у којој је Рајса представио у потпуно новом светлу.

¹ aleksandarrastovic69@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-7066-4791>

Наиме, у домаћој и страној литератури Рајс је до сада важио за утемељитеља модерне криминалистике и за несумњиво једног од највећих пријатеља српског народа не само у првој половини 20. века већ и уопште.

У историји српског народа доктор Рудолф Арчибалд Рајс остаће забележен златним словима као један од највећих пријатеља и лобиста српске ствари у прве две деценије 20. века. Овај познати швајцарски форензичар, доктор хемије, професор Универзитета у Лозани, криминалиста светског гласа, хуманиста, уложио је сав свој стручни и људски углед да би домаћу и европску јавност упознао са огромним људским и материјалним жртвама које су Србија и српски народ претрпели током Првог светског рата. Његова стручна и исцрпна истраживања злочина и зверстава које су немачки, аустријски и бугарски војници починили над српским народом у окупираној Србији од 1914. до 1918. године представљали су драгоцене материјал који је српска влада презентовала на мировној конференцији у Паризу, у чијем раду је као члан делегације Краљевине СХС учествовао и Рајс (в. Reiss, 2019a). Колико је Рајс заволео српски народ, његов менталитет, историју и традицију показује и чињеница да се новембра 1918. године настанио у Србији, у Београду, где је и умро и сахрањен августа 1929. године.

Подсетимо на то да је Рајс, већ приликом првог доласка у Србију крајем септембра 1914, заволео њену земљу и народ. То можда најбоље показују његове речи: „Истина, у томе часу нисам мислио да ће од тада моја судбина бити везана за удес ове земље. Мислио сам да ћу извршити дужу или краћу анкету, да обавестим свет о ономе што се догодило на овој ратној позорници, али нисам могао предвидети да ће ови војници које сам први пут видео, постати моји борбени другови и да ће ми сама земља исто толико бити мила колико и моја отаџбина Швајцарска“ (Reiss, 1928/2019b, стр. 10). Љубав и поштовање према српским војницима задржаће до краја живота, чак и онда када се због неких неспоразума са српским властима носио мишљу да напусти Србију. Током истраживања ратних злочина аустријских окупатора уверио се у сву монструозност недела које су они чинили. Утврдио је, на пример, да је само до краја септембра 1914. године у Шапцу погинуло хиљаду и по људи.

Потресен и љут због нечовештва аустријских војника одлучио је да поред анкете објави и новинске чланке којима је упознао европску јавност са правим лицем Аустроугарске. Овом својеврсном новинарском офанзивом пробио је информативну блокаду у којој се налазила Србија и умањио негативне последице аустроугарске пропаганде против ње, што је представљао један од најстаријих примера лобирања у медијском смислу те речи. Арчибалд Рајс је својим хуманим радом разбудио успавану европску јавност која није знала готово ништа о размерама трагедије у Србији за коју су били заслужни окупаторски војници Аустрије, Немачке, а посебно Бугарске. У истраживању размера злодела поступао је као научник строго се руководећи искључиво методолошким принципима форензике и криминалистике. Имао је обичај да каже да је одлазио на лице места, чак и усред топовске паљбе, да би се уверио у све неопходне чињенице. Савесно је прегледао тела настрадалих, рањенике, обилазио бомбардоване градове, куће, вршио техничка испитивања.

Осим објављивања резултата анкете о злочинима аустријске војске у лето 1914. године, Рајс је заслужан за публикување страшних злодела бугарске војске на

окупираним подручјима Сурдулице, Врања, Ниша, Лесковца, Владичиног Хана од 1915. до 1918. године. Списак тих злочина је био велик. Осим масакра и мучења на листу злочина је уврстио и мучења и сакаћења српских заробљеника и рањеника. Колике су размере злочина показује и његов податак да су бугарски окупатори током Топличког устанка 1917. године, и после њега, убили преко тридесет хиљада људи. Поред стручних анкета о злочинима страних војски на српском тлу у четворогодишњем ратном периоду и великог броја новинских чланака, публиковао је и много књига које расветљавају ратне злочине и бацају сасвим другачије светло на Србију почетком двадесетог века.

Занимљив је његов однос према члановима владајуће династије Карађорђевић и најзначајнијим српским војсковођама из Великог рата. Сматрао је да су краљ Петар, регент Александар и војсковође Путник, Мишић, Степановић и Бојовић спасили Србију и створили уједињену Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Иако је био по убеђењу републиканац, са великим симпатијама и безграничним поштовањем и дивљењем односио се према династији Карађорђевић. Према владарској кући Карађорђевића гајио је огромно поштовање. Најпозитивније оцене изнео је о краљу Петру Карађорђевићу који је због своје доброте и скромности, како је записао, „ушао жив у легенду“. О његовом сину Александру Карађорђевићу је забележио да је био изузетно храбар и да је иако млад, због свега што је прошао у балканским ратовима и Првом светском рату, стекао „искуство старца“. За њега га је везивало пријатељство сковано у рату и међусобно поштовање.

Међутим, Рајс није био благонаклон према делу српске интелигенције и политичкој елити. Критике нису били поштеђени Милан Грол, Александар Белић, Божа Марковић, Милан Стојадиновић, Лазар Марковић, Божа Максимовић, Никола Пашић, Божидар Јанковић. Припадницима интелигенције је приписао недостатак духа и оптуживао их да су водили рачуна једино о себи током Великог рата, као и да су били поткупљиви (Rastović, 2019, str. 439).

Допринос Арчибалда Рајса ширењу истине о размерама и трагедији злочина аустријских, бугарских и немачких окупатора у Првом светском рату је драгоцен, као и његова непрестана борба да пренесе истину о Србима који су и после 1914. године у европској јавности били мало познати и углавном негативно представљени као народ убица и реметилачки фактор на Балкану. Скроман, искрен, непоткупљив, какав је био до смрти, Рајс ће остати трајно упамћен као један од највећих пријатеља српског народа и Србије (Reiss, 2019c).

Сматрамо вредним пажње напор аутора, професора Шуваковића, да се расветли до сада потпуно непозната страна Рајсовог професионалног ангажмана – његов велики допринос у сфери социолошких истраживања примењен на простору Краљевине СХС – Југославије. Аутор прихвата устаљену и тачну парадигму која се везује за Рајса који је још пре више од сто година показао читавој европској и светској јавности, и то на почетку Великог рата, да Срби нису варвари и дивљаци, како су их до тада представљали у стручној јавности, а поготово у англосаксонској историографији, као и да је српски народ, иако бројчано мали, дубоко прожет слободарским духом, спреман да за одбрану слободе, која му је често у прошлости оспоравана или привремено одузимања, положи свој живот.

Методолошки посматрано, ова јединствена монографска студија, која је штампана на 145 страница, садржи увод и шест поглавља. Рад је писан јасним и разумљивим језиком.

Овом приликом указујемо на значај четвртог и петог поглавља (Šuvaković, 2024, str. 70–121) у којима се можда и понајбоље уочава Рајсова склоност ка социолошком приступу изучавању друштвених процеса и појава. Тако је, на пример, у четвртој глави студије, „Рајс о комитском питању“, колега Шуваковић анализирао однос швајцарског криминолога према бугарским комитима који су након формирања Краљевине СХС/Југославије представљали један од најтежих проблема у новонасталој држави, односно опасност по њен интегритет и опстанак (Рајсови извештаји из септембра 1921. и 1922. године).

Наиме, припадници комитских чета, који су регрутовани из редова бугарске националности, прибегли су истим терористичким методама борбе против југословенских власти, тј. настављали су традицију терора бугарских комита с краја 19. и почетка 20. века. Подсећамо да је њихов основни циљ и тада, као и након завршетка Великог рата, био да се Македонија одвоји од Југославије и припоји Бугарској. Бугарске комите на тлу југословенске државе никада се нису помириле са одредбама Нејског мировног уговора по којем су Вардарска Македонија и делови Старе Србије ушли у састав новоформиране југословенске државе. Према томе, Рајс је овде показао да су бугарске комите и после Првог светског рата наставиле методе примењиване у дужем временском периоду, а које су кулминирале ужасним злочинима према српском становништву током Првог светског рата у бугарској окупационој зони (посебно на подручју Сурдулице), о чему је Рајс закључивао на основу својих озбиљних и објективних истраживања. На основу релевантне анализе два Рајсова извештаја колега Шуваковић је с правом приметио да је Рајс као одличан познавалац балканских прилика беспрекорно „владао комитским питањем“ на територији Македоније и да је у својој озбиљној криминолошко-социолошкој анализи с правом показао да бугарске комите у Македонији нису били припадници некаквог аутохтоног политичког покрета, већ најобичнији бандити. Вредност ова два Рајсова извештаја, према Шуваковићевом налазу, осим што показују генезу комитског покрета у Македонији и његово изворно порекло у Бугарској, огледа се и у томе што представљају изванредну социолошку анализу друштвених и политичких прилика у Македонији након завршетка Великог рата.

Рајс је оштро жигосао велики број друштвених аномалија које су захватиле југословенско друштво и државу након завршетка Првог светског рата. О свим тим проблемима, као и о осталим социопатолошким појавама, отворено је писао у свом чувеном манифесту *Чујте Срби!* (Reiss, 1928/2019d). Међутим, према истраживањима колеге Шуваковића, Рајс је о многим негативним друштвеним процесима у Југославији писао и у својим другим прилозима (на пример и у београдској *Полицији*). Све те Рајсове добронамерне критике југословенског друштва Шуваковић је представио у петом поглављу „Зашто је Рајс 1928. године хтео да напусти Краљевину СХС, непуних годину дана пред своју смрт?“. Те критике упућене на рачун југословенских власти аутор овог рукописа систематизовао је у неколико теза као што су: потреба неговања културе сећања, односно културе памћења и инсистирање на одржавању интензивних српско-француских веза.

Вредност ове монографске студије, према нашем мишљењу, јесте у томе што је аутор расветлио Рајсов несумњиво огроман допринос социолошким истраживањима ондашњег југословенског друштва, првенствено када је реч о криминологији и социјалној патологији, али и о другим социолошким дисциплинама, и тиме допунио његову богату биографију детаљима до сада непознатим стручној јавности. Ова монографија је важан прилог проучавању биографије Арчибалда Рајса, али и истраживањима политичке и друштвене историје Краљевине Југославије након завршетка Првог светског рата.

Aleksandar P. Rastović¹
Institute of History Belgrade
Belgrade (Serbia)

ALWAYS CONTEMPORARY MESSAGES OF ARCHIBALD REISS

Uroš V. Šuvaković, *R. A. Reiss: Neutrality is not possible in the face of crime*. Novi Sad: Matica srpska, Archives of Vojvodina: Faculty of Education of the University of Belgrade, 2024, 145 pp.

(Translation *In Extenso*)

Abstract: We will review a recently published monograph *R. A. Reiss: Neutrality is not possible in the face of crime* by Uroš Šuvaković, which was published on the occasion of the 110th anniversary of Archibald Reiss's arrival in Serbia, and 95 years since his death. Although Reiss's scientific and professional contribution is considered to have been largely explored and that it primarily belongs to the domains of forensics and criminology, as well as historical science in relation to testimonies about crimes committed against Serbs during the First World War, Šuvaković's approach is original because he points to sociological dimensions of Reiss's research which have neither been observed in scientific public nor adequately valorized, and that is exactly the value of this book.

Keywords: Rudolph Archibald Reiss, Yugoslav society, interwar period, research, sociological aspect

Based on the archive material available in the Historical Archives of Belgrade, the State Archives of Serbia and the Archives of Yugoslavia, as well as recent and older literature, on the occasion of the 110th anniversary of the arrival of Rudolph Archibald Reiss (1875–1929) in Serbia in 1914 at the invitation of the Serbian government, and 95 years since his death, the author of this study has written a study in which he presents Reiss in a completely new light. Namely, in Serbian and foreign literature, Reiss has been considered the founder of modern criminology and indisputably one of the greatest friends of the Serbian people, not only in the first half of the 20th century, but in general.

In the history of the Serbian people, the name of Doctor Rudolph Archibald Reiss will remain written in golden letters as one of the greatest friends and lobbyists of the Serbian

¹ aleksandarrastovic69@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-7066-4791>

cause in the first two decades of the 20th century. This eminent Swiss forensic expert with a doctoral degree in chemistry, Professor of the University of Lausanne, world-famous criminologist and humanist, dedicated all his professional and human reputation to familiarizing Serbian and European public with huge human and material casualties suffered by Serbia and its people during the First World War. His expert and extensive research of crimes and atrocities committed by German, Austrian and Bulgarian soldiers over the Serbian people in occupied Serbia from 1914 to 1918 was valuable material presented by the Serbian government at the Paris Peace Conference, in the work of which Reiss also participated as a member of the delegation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (see Reiss, 2019a). How much Reiss loved the Serbian people, its mentality, history and tradition is also proved by the fact that in November 1918 he permanently settled in Serbia, in Belgrade, where he died and was buried in August 1929.

Let us recall that Reiss, immediately after his first arrival in Serbia at the end of September 1914, fell in love with this country and its people. This is perhaps best shown by his words: "To tell the truth, at that moment I did not think that in the future my life would be connected to the fate of this country. I thought that I would make a longer or shorter survey and inform the world about what had happened on this war stage, but I could not envisage that the soldiers I saw for the first time would become my comrades in arms and that the country itself would be as dear to me as my fatherland, Switzerland" (Reiss, 1928/2019b, p. 10). He will keep his love and respect for Serbian soldiers until the end of his life, even when due to some misunderstandings with Serbian authorities he planned to leave Serbia. While researching war crimes of the Austrian occupiers, he realized the extent of monstrosities committed by the occupiers. For example, he found out that only by the end of September 1914 in Šabac as many as 1,500 people had died.

Shocked and angry because of the inhumanity of Austrian soldiers, he decided to publish, in addition to the survey, the newspaper articles as well, in order to unveil the real face of Austro-Hungary to the European public. With this specific journalistic offensive, Reiss broke through the information blockade in Serbia and alleviated negative consequences of Austro-Hungarian propaganda against Serbia, which was one of the oldest examples of lobbying in the media connotation of the word. With his humane work, Archibald Reiss awakened the lulled European public which did not know anything about the extent of the tragedy in Serbia, caused by the occupation soldiers of Austria, Germany and, in particular, Bulgaria. In exploring the range of crimes, he acted as a scientist, strictly guided by methodological principles of forensics and criminology. He had a habit of saying that he went to the spot, even amidst the cannon fire, in order to see for himself all the necessary facts. He conscientiously examined the bodies of the victims, and the wounded, visited the bombed towns and houses, and performed technical tests.

In addition to publishing the survey results about the crimes of the Austrian army in summer 1914, Reiss also deserves the credit for writing about horrendous misdeeds of the Bulgarian army in the occupied regions of Surdulica, Vranje, Niš, Leskovac and Vladičin Han from 1915 to 1918. The list of those crimes was long. Apart from the massacres and torture, he also added to the list the torture and mutilation of Serbian prisoners and wounded soldiers. The extent of these crimes is proved by Reiss's finding that during the Toplica Uprising in 1917 and afterwards, the Bulgarian occupiers killed more than thirty

thousand people. Together with the professional surveys about the crimes committed by foreign armies in the Serbian territory during the four-year war period, and a large number of newspaper articles, Reiss also published many books unveiling war crimes and casting a completely different light on Serbia at the beginning of the 20th century.

His attitude towards the members of the ruling Karađorđević dynasty and the most important Serbian military leaders from the Great War is also interesting. He believed that King Peter, Regent Alexander and military leaders Putnik, Mišić, Stepanović and Bojović saved Serbia and founded the united Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Although he was a republican, he showed great affection and infinite respect and admiration for the Karađorđević dynasty. He expressed the most positive opinion about King Petar Karađorđević who, according to Reiss, “entered the legend alive” due to his goodness and modesty. Referring to Peter’s son, Aleksandar Karađorđević, Reiss wrote that he was extremely courageous and, although young, gained “an old man’s experience” because of everything he had gone through in the Balkan Wars and the First World War. The two of them were connected by the friendship made during the war, as well as by mutual respect.

However, Reiss was not so benevolent to the part of Serbian intelligentsia and political elite. His criticism did not spare Milan Grol, Aleksandar Belić, Boža Marković, Milan Stojadinović, Lazar Marković, Boža Maksimović, Nikola Pašić and Božidar Janković. He described the members of intelligentsia as lacking spirit and accused them of taking care only of themselves during the Great War, as well as of being corruptible (Rastović, 2019, p. 439).

Archibald Reiss’s contribution to spreading the truth about the extent and tragedy of the crimes committed by Austrian, Bulgarian and German occupiers in the First World War is valuable, including his constant struggle to pass on the truth about the Serbs who, even after 1914, remained little known to the European public and mostly presented negatively, as a nation of killers and a disruptive factor in the Balkans. Modest, honest and incorruptible until his death, Reiss will be remembered forever as one of the greatest friends of the Serbian people and Serbia (Reiss, 2019c).

We consider worthy of attention the effort made by the author, Professor Šuvaković, to unveil a completely unknown side of Reiss’s professional engagement to date – his huge contribution in the sphere of sociological research applied in the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, or Yugoslavia. The author accepts the established and correct paradigm regarding Reiss who, even more than a hundred years ago, showed to the whole European and world public, at the beginning of the Great War, that Serbs were not barbarians and savages, as presented in the professional public of the time, particularly in Anglo-Saxon historiography, as well as that the Serbian people, although small in numbers, was deeply inspired by the liberal spirit, ready to defend freedom which had been so often disputed or temporarily denied in the past, and even die for it.

In methodological terms, this unique monograph study, printed on 145 pages, contains an introduction and six chapters. The book is written in a clear and comprehensible language.

On this occasion, we point to the importance of chapters four and five (Šuvaković, 2024, pp. 70–121), in which Reiss’s inclination towards a sociological approach of exploring social processes and phenomena is perhaps best observed. For example, in chapter four of the study, entitled “Reiss about the Comitadji issue”, my colleague Šuvaković analyzes the Swiss criminologist’s position towards Bulgarian Comitadjis who, after the foundation of

the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes/Yugoslavia, posed one of the worst problems in the new state, i.e., a risk to its integrity and survival (Reiss's reports from September 1921 and 1922).

Namely, members of the Comitadji bands (*chetas*), who were recruited from the ranks of the Bulgarian nation, applied the same terrorist methods of fight against Yugoslav authorities, i.e., they continued the tradition of the terror of Bulgarian Comitadjis from the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Here we will remind of their main goal both then and after the Great War – to separate Macedonia from Yugoslavia and annex it to Bulgaria. Bulgarian Comitadjis in the territory of the Yugoslav state never accepted the provisions of the Treaty of Neuilly, according to which Vardar Macedonia and parts of Old Serbia became part of the newly-founded Yugoslav state. Therefore, Reiss here showed that even, after the First World War, the Bulgarian Comitadjis continued the methods applied in a longer period of time, culminating in terrible crimes against Serbian population during the First World War in the Bulgarian occupation zone (especially in the territory of Surdulica), about which Reiss drew conclusions based on his serious and objective research. On the basis of the relevant analysis of Reiss's two reports, Professor Šuvaković correctly observes that Reiss as an excellent connoisseur of Balkan circumstances was perfectly "familiar with the Comitadji issue" in the territory of Macedonia, and that in his serious criminological-sociological analysis he rightfully showed that Bulgarian Comitadjis in Macedonia were not members of an autochthonous political movement, but common bandits. Apart from showing the genesis of the Comitadji movement in Macedonia and its true origin in Bulgaria, the value of these two reports by Reiss, according to Šuvaković's findings, is also reflected in the fact that they represent an exceptional sociological analysis of social and political circumstances in Macedonia after the Great War.

Reiss fiercely stigmatized a large number of social anomalies affecting Yugoslav society and state after the end of the First World War. He openly wrote about all those problems, as well as about other socio-pathological phenomena, in his famous manifesto *Ecoutez Serbes!* (Reiss, 1928/2019d). However, according to the research by my colleague Šuvaković, Reiss wrote about many negative social processes in Yugoslavia in his other contributions (for example, in Belgrade's daily *Politika*). Šuvaković presents Reiss's entire well-intentioned criticism of Yugoslav society in chapter 5 entitled "Why did Reiss want to leave the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1928, less than a year before his death?". This criticism of Yugoslav authorities has been systematized by the author of the text in several theses such as: the need for cultivating culture of remembrance, or culture of memory, and insisting on maintain Serbian-French relations.

The value of this monograph study, in our opinion, is in the fact that the author casts light on Reiss's indisputably huge contribution to the sociological research into Yugoslav society of the time, primarily in relation to criminology and social pathology, but also other sociological disciplines, thus supplementing his rich biography with details so far unknown to the professional public. This monograph is an important addition to the research of Archibald Reiss's biography, as well as the research of political and social history of the Kingdom of Yugoslavia after the First World War.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Rastović, A. (2019). Afterword: Rudolph Archibald Reiss – eternal witness of Serbian suffering in the Great War. In: A. Rastović, I. Krstić Mistrđelović, R. Samardžić (eds.). *Serbs about Reiss, Selected Works*, (5), 425–439. Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet. [In Serbian]
- Reiss, R. A. (2019a). *A visionary of the modern police, Selected Works*, (3). I. Krstić Mistrđelović, R. Samardžić, N. Quinche, A. Rastović (eds.). Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet. [In Serbian]
- Reiss, R. A. (1928/2019b). *Ce que j'ai vu et vécu dans les grands jours, récits d'un ami des temps difficiles*. In: M. Pršić (ed.). *On Serbia and the Serbs, Selected Works*, (4), 3–294. Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet. [In Serbian]
- Reiss, R. A. (2019c). *Serbs about Reiss, Selected Works*, (5). A. Rastović, I. Krstić Mistrđelović, R. Samardžić (eds.). Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet. [In Serbian]
- Reiss, R. A. (1928/2019d). *Ecoutez Serbes!* In: M. Pršić (ed.). *About Serbia and Serbs, Selected Works*, (4), 297–343. Beograd: Zavod za udžbenike, Kriminalističko-policijski univerzitet. [In Serbian]
- Šuvaković, U. V. (2024). *R. A. Reiss: Neutrality is not possible in the face of crime*. Novi Sad: Matica srpska, Arhiv Vojvodine; Beograd: Fakultet za obrazovanje učitelja i vaspitača Univerziteta u Beogradu. [In Serbian]